

Чібек хур (Романнаң үзіктер)

Эпилог

Тана иртен, палты тудынып, тасхар сых парған. Аар көр, пеер көр, чара сабар ағас чағын чох полған. Хазааның түгенчі столбазын кичее тооза чарған. Арығзар одыңа парарға итсе — ат чоғыл. Тана, пас парып, чуртапчатхан туразының пулиин чара сапхан. Пір хучахха чидер иде чарып алып, ибзер кірген. Ёр дее полбаанда, тимір пестегі одың тычырап ала көйчеткен. Иб істі чылыбысхан.

— Тураң, прай чарып, одын салзаң, паза ниме одынарың? — чоохтанып ала кірчеткен Клаша.

Пастап пілін полбин, Тана сағына тартхан: «Сыннаң даа, ниме одынам?» Аның соонда, сағыс хабынып, чоохтанған:

— Тураны тооза одынза, анда одың кирек чох полар...

— Хайда чуртирзың за?

— Анчаға ирге парыбызам.

— Позың туразын тооза одынып, аның соонаң иріңнин одынып пастирзың, я?

— Андархызы көрінер.

Анчада Арако кір килген. Аны ла көрерінең, Клаша тапсаан:

— Че, ам пазох прайзыбыс хадабыс... Паскирнең Чнос ла чоғыллар. Паскирнің похорон килбеен ме?

— Чох, килбеен. Ідөк ле чіт парған. Мынчаға ол кізі тіріг полар ба? Максимнің ипчізі үреен, амды мині худалапча, таң парыбысчаң ма? — чоохтан салған Тана.

— Худалапча полза, пар э-эй, Тана, Максим хомай кізі нимес. Ахсах ла. Көрчезер, чааға парып, мин дее хол чох айландым...

— Я, чаа кізінің чахсызын сурбинча. Чнос таа хайдаг полған! — теен Тана.

Тана іди теенде, Арако пазох улуғ тын салған. Чностың паарсах омазы аның сағызына чүгүре кірген.

— Ирге дее парарға итсең, Тана, чуртаан ибіңні одынма, хайди пір цыган, одыңа парып, поэы одырған салааны кизе тоорып, ағастаң андарылған үчүн нымахха кірген, син дее ідөк кірерзің. Чон чоохтазар, нимее чарабас кізі тирлер. Че пос туразын чарып одынғанча, тоғыс соонда арығзар чөріп, одынны чүктеніп ағыл турааң, кізілер іди ағылчалар нооза...

Алай ба Каноң ағаа соорычах итіріп алааң! — теен Клаша.

Олох күн Клаша, Тана паза Арако — үс өөре — одың артына, арығзартын сыхчатханнар. Тынанарға одырза, көрчелер: арығзартын, одың артына, көп кізі сыхча, хайзылары соорычахха таарлаан одынны сөөртеп килчелер.

Хырых ікі чылдох чааның аары аалдағы чонға урунған: малға азырал читпечең, ас чохта, халас итпин, колхозта тоңасты чарбаа үлеченнер, пола-пола ас тоозылыбох, чарбаа проса пирченнер. Анзы тоозылғанда, пирчең дее ниме чох полған. Чон чічең нимені хайдаң на полза таап азыранчаң. Көп палалығ кізілер, көні чоохтаза, тың хызыхханнар.

«Хызыл чылтыс» колхозтың даа чонына іди ирееленерге көп киліскен. Хоханах аға, ағыриина салдыртып, пазох мал хадарарға парыбысхан. Амды колхоз кнезінің орынчызы Анфиза Каблукова полған. Парторг Максимөк полған. Ипчізі үреп, ёр дее полбаанда, ол Тананы ал салған.

Фронтта улуғ алызығлар полғлаан: пістің армия немецтерні Ленинградтаң хыйа тастаан, амды Ленинградсар чол пос полған. Немецтернің иң чахсы дивизиялары Сталинградта хаптаттырғаннар. Отыс азыра дивизия ас нимес!

Пола-пола андағ «хаптар» Иргі Русс, Орша, Минск городтар хыринда полғлааннар. «Орловско-Курскай түгее» тіп адалған, немецтерні анда унатхан чир. Орёлнаң Курск городтар хыринда хырых ікі чылда немецтер улуғ чөрімге тимненгеннер. Пістіңнер, анзын азынада піліп алып, удур чаа тимнееннер. Хақан не мецтернің көп күзі піссер алдыра

кір сыхханда, пістің нер, оларны анда унада саап, постары чөр сыхханнар.

Тис парчатхан немецтерні, ибіріп алып, «хапха» кирерде улуғ кўс полғаннар партизаннар. Анзынаң тың сабланғаннар белорус партизаннар. Пістіңнер хыс паризалар, немецтер тизіп ойлас сыхчалар, анда партизаннар олар тис парчатхан чолны тулғабысчатханнар. Немецтер, парчаң чир чох, ағас аразынзар кірчелер, че андар кірзелерөк — «хап». «Хапха» кірзелерөк, унатырчалар.

Паскир Галянаң тоғасхан соонда, чааға хада ла чөрчеңнер. Паскир, чааны пастағыдаңох сығара көрген кізі, позы командир, партизаннарны улуғ операцияларға ал чөрчең. Ол хайдағ даа чаада полза, чібек хуры пи лінде ле полчаң. Че аның көөленгені — Галя — хада ла... Чаа, Белоруссияны иртіп, Польша, Чехословакия паза пасха даа чирлерзер кірчеткен туста, партизаннар иблеріне айланғлапчатханнар. Паскирнең Галя Добрынка аалзар айланғаннар. Ол аалда, Совет үлгүзі пар даа полған полза, колхоз чох полған. Пазох Василь Михеичтің устаанынаң колхоз төстееннер. Пілдістіг, колхоз төстелерінең, Галя позының садынзар парған. Паскирнің полызиинаң немецтер хыр салған ағастарның орнына наа ағастар одыртхан.

Ана ол туста чирнің үстүне өріністіг хабар тараан: пістің армия чаа ордызы Берлинні аларынаң, немецтер хол көдірібіс кеннер. Пушкалар табызы тохтааннар. Чаа яңызы паза истілбеен. Тигірде самолёттар даа паза іди көп тадыраспааннар. Прай ла чирде чон өрінче, прай ла салют пирілче... Хайди за! Амға читіре чир мындағ улуғ чааны көрбеен полған. Уғаа Илбек чаа полған!

...9 май, 1945 чыл. Чааға уғзал парған Минск городтың уличалары ап-арығ чатханнар. Улицаның ікі сархында турған сіліг алты-үстүнде тураларның орнына унах кірпистер ле чатхлааннар, пес трубалары ла сорайысхлап турғаннар. Че анзы улуғ үлүкүнні — Чиңіс күнін — пайрамнирға харығ полбаан, пүүн улуғ Парад иртірілчеткен.

Улицаларда прай ла чон, хатхы-күлкі, ыр-көг чайылча, музыка ойнапча. Город халын уйғудаң усхунчатхан осхас полған. Пу өрініс пайрам пеер сіліг часхынаң хада килген чіли пілдірген. Прай ла арығ кии, порчо чызы чайылчатхан.

Улуғ улицада чаачыларның Парады пасталған. Алнында піріктіре турған оркестр ойнап ала килчеткен. Аның соонаң колонналар изерістіре килчеткеннер. Оларның пірсі — армияның чаачылары паза пір колонназы — партизаннар.

Партизаннар колонназының иң не алнында сабға сыххан партизаннар, Совет Союзының Матырлары знамя тудына пазысчатханнар. Оларның аразында иң не чиит партизаннарның пірсі полған. Пастағы колонналар иртерінең, трибуна хыринзар Михеичтің отрядының колонназы чағдапчатхан. Иң алнында саблыг партизан Михеич позы пасчатхан. Аның соонча Паскир отрядтың знамязын апарчатхан. Анынаң хости Галя полған. Паскирнің пиліндегі чібек хур Галяның ап-арығ ах торғы көгенегінің өінде хурчала өңненчеткен. Трибуна хыринча иртерде, Галя, чөріс пазындох систіп, Паскирнің пиліндегі чібек хурны, пір пазынаң тудып, чоғар көдірген. Чоғар көдірерінеңөк, ол хур, колонна үстүнче сөө тартылып, часхы танға ойнал парчатхан. Галя, чібек хурны көдіріп, теен осхас полған: «Мына, көріңер, мин көөленген нанчымның чібек хурын прай чааны тобыра ал чөргем. Мин, аны хайраллап, хынызымны хайраллаам».

Парад тоозылған соонда, улуғ сыйлас полған. Ол улуғ үлүкүнні Михеич, Галянаң Паскир тоғасчатханда, теен полар:

— Тойны, чаа тоозылза, идербістер, той улуғ, пай полар!

...Парадтаң айланғанда, Паскир Кирбі тағның кистінзер, төреен-өскен чирі Хакасиязар, телеграмма ысхан. Олох күннерде Галянаң хада парарға тимненібіскеннер. Оларны үдесchedіп, Добрынка аалда халчатхан чон оларға яблоко ағазының хорбызын ағыл пиргеннер.

— өссін белоруссия яблокозы ыраххы Сибирьде, Хакас чирінде. Син аны, Галя, мааннап өскір. Ол яблоко ағазы хакастар белорустарнаң туған паза харындас полчатханнарын киречілезін!

...Амды пір хорбы ағастаң Кирбі кистіндегі колхозтың садында чүзер ағастар өс

парғаннар. Паскирнің чоны Белоруссиядағы туғаннарынзар ааллап удаа чөрчелер, Галяның чағыннары пеер ааллап кил парчалар.

Піс — совет кізілері — ана андағ туғаннас паза ынархас үчүн Илбек Ада чаада хазыр харбазығ апарғабыс, төреен Чир-суубысты арачылаабыс!

Сурығлар паза идер тоғыстар

1. Романның ады произведениенің өөн сағызынаң хайди пал ғалысча?
2. Сіпер хынған матырның омазын тирең чарыдынар.